

УДК 316.6

Борець Ю. В.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Шлімакова І. І.,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічної психології та соціології,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ГАРМОНІЙНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ЇЇ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

У статті проведено теоретичний аналіз гармонії та визначено загальнонаукові, природничі, гуманістичні підходи її оцінки. Встановлено, що феномен гармонії розкривають через поняття узгодженості й доцільності. Доведено, що існує три сенси у розумінні гармонії: математичний, естетичний та художній, а тому вона не існує у «чистому» вигляді, а тісно перепліталися один з одним, та виробляється у процесі виховання особи й участі її в життєдіяльності колективу. Акцентовано увагу, що гармонійність особистості є характеристикою особи, що визначається мірою оптимальності співвідношення сили різноспрямованих і полярних мотивацій один з одним, з психологічними виконавчими можливостями і з поведінковими виявами, рівнем конструктивності стосунків з людьми і з навколишньою природою, характером переважаючого емоційного тону тощо. Встановлено, що типологія індивідуально-особистісних властивостей сприяє формуванню уявлення про гармонію та гармонійність серед студентів-магістрів.

Ключові слова: особистість, індивід, гармонія, кореляція, екстраверсія, інтроверсія.

Актуальність теми. Ще з давніх часів багато вчених цікавилися поняттям гармонія та гармонійність. Кожен з них у цьому понятті вбачав своє розуміння. У наш час не має єдиного поняття і визначення гармонія, у кожної людини є своя точка зору на це поняття. За його широкою вживаністю мало людей усвідомлює його сутність, але воно має широке застосування у різних сферах життєдіяльності.

Ця стаття присвячена вивченню гармонійності особистості у зв'язку з її індивідуально-типологічними властивостями. В наш час психологами мало досліджується гармонійність особистості, а її зв'язок з індивідуально-типологічними властивостями не до-

сліджується взагалі. Але, незважаючи на це, тема статті має наукову значущість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проаналізовано вчення філософів щодо гармонійності людини (Гомер, Філолай, Геракліт, Платон, Гегель та ін.), уявлення сучасних дослідників про психологічну сутність поняття «гармонія» (О. І. Мотков, Л. В. Куликов), уявлення про індивідуально-типологічні властивості особистості (Л. М. Собчик) тощо.

Згідно з визначеною тематикою цієї статті були виділені такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз феномена гармонія та індивідуально-типологічних властивостей.
2. З'ясувати розуміння студентами сутності поняття «гармонія».
3. Емпірично дослідити індивідуально-типологічні властивості особистості студентів та складові їх особистісної гармонійності.

Виклад основного матеріалу. *Гармонія, гармонійність* (від грец. αρμονία – злагодженість, зв'язок, стрункість) – внутрішня і зовнішня упорядкованість, узгодженість, цілісність явищ і процесів [2, с. 53]. У психології – поєднання індивідуальних чи особистісних позитивних рис. Гармонія виробляється у процесі виховання особи й участі її в життєдіяльності певного колективу.

У пошуках найдавніших уявлень про гармонію звернемося до античної міфології [8, с. 5]. З відомого античного міфа про Гармонію, дочку бога війни Арея та богині кохання і краси Афродіти, ми довідуємося, що Зевс видав її заміж за Кадма, легендарного засновника грецького міста Фіви. На весіллі Гармонії і Кадма були присутні всі боги. Вони подарували Гармонії ковдру та намисто, які виготовив Гефест. Те, що Гармонія є дочкою богині краси і бога війни, очевидно, не випадковість. У міфі відбилось уявлення про гармонію як породження двох основ – краси і боротьби, любові і війни.

Другий давньогрецький міф розповідає про походження світу, де гармонія є протилежністю хаосу, який виступає однією з першооснов виникнення всього існуючого. Ця першооснова характеризується як щось без якості, визначеності, уявляється якоюсь порожнечою, безформністю, розпорошеністю. Гармонія ж означає певну якісну визначеність, єдність і оформленість ці-

лого як сукупності складових частин. Отже, навіть найдавнішій міфології властиві були уявлення про гармонію.

Гомер [7, с. 67] використовував термін гармонія й у побутово-практичному значенні. Це, по-перше, мир, згода, злагода. По-друге, гармонія розуміється також як скрипа, цвях. Одисей, будуючи корабель, скріплює його цвяхами і гармоніями.

Подібні судження про гармонію свідчать, що естетичне значення цього поняття не виділялось з життєво-практичної або моральної сфер в епохи, коли мистецтво ще не відокремилось від інших сфер суспільного життя. Та вже в епоху грецької класики виникла низка вчень про гармонію, які вплинули на подальший розвиток естетики і формування системи понять, що відбивали специфіку естетичної практики. Особливе місце тут належить вченню піфагорійців. Вони наголошували на гармонійній будові світу, включаючи природу і людину, взагалі весь космос. Про це свідчать численні фрагменти, що лишились від вчення піфагорійців. Наприклад, Філолай вважав, що гармонія є внутрішнім зв'язком речей і явищ у природі, без якого космос не зміг би існувати. Зокрема, гармонія означає єдність межі і безмежного, однак вона є не тільки основою світу – душа також є гармонією.

За свідченням Арістотеля [4, с. 347], піфагорійці думали, що душа «є якоюсь гармонією, а гармонія – це змішання і поєднання протилежностей». Якби всі речі були схожими і не відрізнялись одна від одної, то не було б необхідності в гармонії, яка здійснює єдність різноманітного і протилежного.

І, нарешті, найхарактернішим для піфагорійського вчення є те, що гармонія в них має числове вираження, що вона органічно пов'язана із сутністю числа. Піфагорійці створили вчення про продуктивну сутність числа. Вони вважали математичні основи початком всього існуючого і уподібнювали всі речі числам. Числова гармонія лежить в основі загальноантичного вчення про космос із симетрично розташованими і настроєними на певний музичний числовий тон сферами. Піфагорійці ввели числовий момент у саму космологію. Вони визнавали, що форма Всесвіту має бути гармонійною, і надавали їй вигляду симетричних геометричних фігур: Землі – форму куба, вогневі – форму пірамід, повітря – форму октаедра, воді – форму ікосаедра, сфері Всесві-

ту – форму додекаедра. Саме з цим пов'язане відоме піфагорійське вчення про гармонію сфер. Піфагор та його послідовники вважали, що рух світил навколо центрального світового вогню створює гармонійну музику. Тому космос постає гармонійно побудованим і музично оформленим тілом.

Піфагорійське вчення помітно вплинуло на подальший розвиток вчень про природу і сутність гармонії. Ідеї, що лягли в основу вчень про гармонію сфер, про єдність мікро- і макрокосмосу, про гармонійні пропорції, були започатковані саме піфагорійцями.

Принципово нове вчення про гармонію сформулював пізніше відомий грецький діалектик Геракліт. Його розуміння гармонії ґрунтується на ідеї збігу протилежностей, на діалектиці єдності і множини. Гармонія у Геракліта виникає через боротьбу протилежностей. Іншими словами: без боротьби немає гармонії, як і без гармонії немає боротьби. Вчення Геракліта відрізняється від піфагорійського, в якому діалектика гармонії розуміється ще формально і схематично. Гармонія у Геракліта створюється не числами і не змішуванням окремих частин цілого, а є самою річчю в її цілісності і діалектичній тотожності з іншими речами.

Гармонія притаманна насамперед об'єктивному світові речей, самому космосу. Вона властива і природі мистецтва, ілюстрацією чого є ліра, на якій по-різному натягнуті струни створюють чудове співзвуччя. Гармонія буває прихованою і очевидною. Перша змістовніша, а отже, має перевагу над другою. Космосові як вищій досконалості притаманна прихована гармонія. Це тільки на перший погляд світ уявляється хаосом, купою сміття, розсипаного навмання. Насправді ж за грою стихій і начебто випадковостей приховується надзвичайна гармонія.

Значний внесок у розвиток категорії гармонія зробили визначні давньогрецькі філософи Сократ [5, с. 23], Платон [6, с. 76] і Арістотель [4, с. 347]. Саме Сократ вніс в естетику ідею доцільності, що дало змогу по-новому поглянути на самий зміст гармонії. Вона вже не зводилась до фізичних пропорцій і симетрії, як у піфагорійців. У розуміння гармонії Сократ увів момент відносності, доцільності та функціональності. На відміну від піфагорійського тлумачення гармонія розуміється не як абсолютний, незмінний закон, що піддається лише спогляданню та математич-

ному обчисленню, а як відповідність цілі, співвідносність речі з її функцією. Цей новий і дуже важливий мотив у розумінні гармонії став по тому домінуючим в теоріях класичної та еліністичної епох.

Розуміння гармонії та дисгармонії в процесі реалізації особистістю свого життя є значущою проблемою сучасної практичної психології. Поняття гармонія має широке застосування у різних сферах життєдіяльності.

Теоретичні узагальнення наукових надбань дають змогу говорити, що не має єдиного поняття гармонії. Встановлено три основних типи розуміння гармонії в історії: математичний, естетичний і художній. Досить рідко вони існують у «чистому» вигляді. В кожен історичну епоху один з типів уявлень про гармонію виступав у значенні основного, домінуючого, проте ця наукова категорія залишалася поза увагою психологів.

Визначено, що розглядаючи гармонію, широко використовують різні поняття: загальнонаукові (рівновага, цілісність, інтегрованість), природничі (адаптація, здоров'я), гуманітарні (благополуччя, соціальна зрілість, особистісна зрілість, душевна рівновага). Здебільшого поняття гармонії розкривають через поняття узгодженості й доцільності. «Узгоджений» – це такий, що досяг єдності, «доцільний» – у якому правильно співвідносяться його частини.

У контексті психології гармонію визначають, як узгодженість і пропорційність основних аспектів буття особистості: багатовимірному простору особистості, часу й енергії особистості (і потенційної, і реалізованої) [3, с. 47].

У ході дослідження психологічних особливостей розуміння студентською молоддю поняття гармонія було проведено асоціативні ряди на це поняття. Головною метою дослідження було з'ясувати, як студенти розуміють поняття гармонія в своєму житті і з чим воно в них асоціюється.

Проаналізувавши результати за допомогою методу контент-аналізу, було виявлено, що студенти психолого-педагогічного факультету вбачають гармонію в: психічних станах; соціальній сфері; природі; рівновазі; балансі; музиці; красі; спокої; здоров'ї; узгодженості внутрішнього «я» з навколишнім світом.

Ці відповіді були проаналізовані і виділені в чотири групи. Детальніше це зображено на рис. 1.

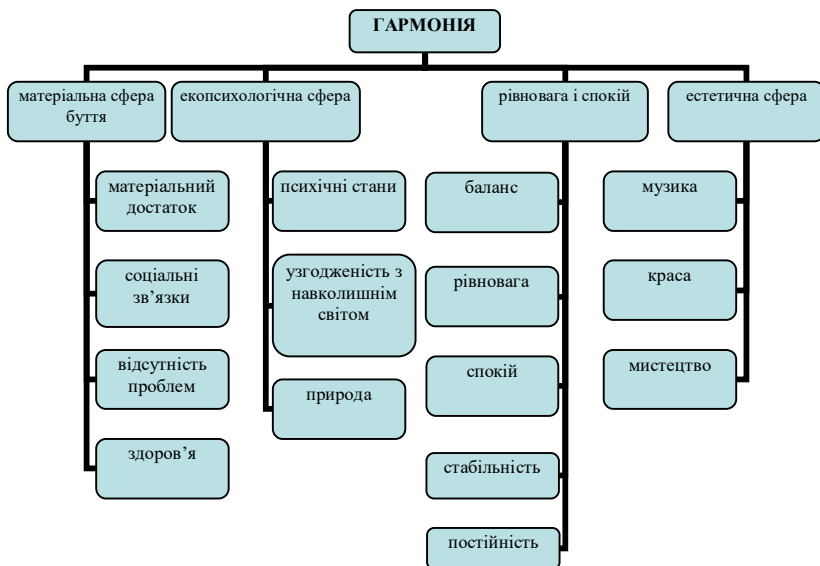

Рис.1. Рефлексія у свідомості молоді поняття «гармонія»

Як видно з рис. 1, до матеріальної сфери буття належить: матеріальний достаток, соціальна сфера (сім'я, друзі, стосунки з оточенням), природа, здоров'я. До екопсихологічної сфери належить внутрішнє «я» і його узгодженість з навколишнім світом, а також психічні стани. До рівноваги і спокою належить: баланс, рівновага, спокій, стабільність і постійність. Естетична сфера – музика, краса, мистецтво.

Для студентів відсоткові значення були такі:

- 1) матеріальна сфера буття – 27 %;
- 2) екопсихологічна сфера – 27 %;
- 3) рівновага і спокій як форма вияву гармонії – 33 %;
- 4) естетична сфера – 13 %.

На психолого-педагогічному факультеті студенти гармонію вбачали у відсутності проблем, мирі з близькими людьми, благополуччі в сім'ї, успіху в роботі, матеріальному достатку. Найчастіше зустрічалися такі асоціації: взаємозв'язок тіла з навколиш-

нім середовищем, рівновагою, спокоєм і балансом. Не обминули студенти і такі естетичні якості, як: краса, мистецтво та музика.

Результати методики «Індивідуально-типологічний опитувальник для дорослих» (Собчик Л. М.) виявились такі: за шкалою «брехня» 2 бали. Це свідчить про достовірність результатів, а також про відкритість респондентів і відсутність у них тенденції до показу себе у кращому вигляді, ніж вони є насправді.

За шкалою «агравация» 1 бал. Це характеризує відсутність у студентів прагнення підкреслити наявні проблеми і складність власного характеру.

Результати середніх значень у балах за методикою Л. М. Собчик показано у табл. 1.

Таблиця 1

Середні значення індивідуально-типологічних властивостей студентів психолого-педагогічного факультету (у балах)

№ з/п	Шкала	Бали	Ступінь вираженості
1	Екстраверсія	7	високий
2	Спонтанність	5	високий
3	Агресивність	5	високий
4	Ригідність	5	високий
5	Інтроверсія	4	норма
6	Тривожність	5	високий
7	Сензитивність	6	високий
8	Емотивність	6	високий

Як бачимо з таблиці 1, шкала «екстраверсія» має показник 7 балів. Цей показник свідчить про звернення у світ реально існуючих об'єктів і цінностей, відвертість, прагнення до розширення кола контактів.

За шкалою «спонтанність» показник сягає 5 балів, що свідчить про вияв у студентів тенденції до лідерства, але в них зустрічається непродуманість у висловах і вчинках.

За шкалою «агресивність» також як і за шкалою «спонтанність» показник має вираз 5 балів. Це свідчить про відсутність зі сторони студентів агресивних висловів та дій, а також їм притаманна активна самореалізація, упертість і рішучість у відстоюванні своїх інтересів.

За шкалою «ригідність» також як і за попередніми двома шкалами було отримано 5 балів. Студентам-магістрам не харак-

терна надмірна конфліктність, але виявляється підвищене прагнення до відстоювання своїх поглядів і принципів, критичність щодо інших думок.

Протилежна шкала «екстраверсії» «інтроверсія» отримала 4 бали. Молоді характерна тенденція до відходу в світ ілюзій, фантазій і суб'єктивних ідеальних цінностей.

За шкалою «тривожність» було отримано 5 балів. Студентам притаманні тривожно надумані риси характеру, емоційність, сприйнятливність, незахищеність.

Шкала «сензитивність» має такий показник як 6 балів. Студенти-магістри ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка орієнтовані на авторитет більш сильної особистості (в багатьох випадках на викладачів). Їм характерні такі риси, як вразливість, схильність до рефлексії і песимізм в оцінці перспектив. Вони здатні розрізняти, відчувати і реагувати на зовнішні дії.

Остання шкала «емотивність» також, як і попередня шкала, отримала 6 балів. Це свідчить про виражену мінливість настрою, мотиваційну нестійкість і сентиментальність.

Для того, щоб виявити взаємозв'язок індивідуально-типологічних властивостей з відчуттям внутрішньої гармонії було використано метод кореляції. Кореляція (від лат. *correlatio* – співвідношення) – це статистична залежність між випадковими величинами, що має імовірнісний характер. Кореляційний аналіз призначений для оцінювання форми, знака й щільності зв'язку між кількома ознаками або факторами, що досліджуються. Під час визначення форми зв'язку розглядається її лінійність або нелінійність.

Після проведення цього методу було виявлено взаємозв'язок між індивідуально-типологічними властивостями студентів (методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» Собчик Л. М.) та факторами (методика «Особистісна біографія» Мотков О. І.): життєве самовизначення та екстраверсія; життєве самовизначення та ригідність; життєва самореалізація та екстраверсія; життєва самореалізація та спонтанність; життєва самореалізація та ригідність; трансформація особистості і спонтанність; трансформація особистості і ригідність; гармонійність особистості в житті і агресивність; гармонійність особистості в житті і ригідність; загальна конструктивність особистості та екстраверсія; загальна

конструктивність особистості і ригідність. Детальніше дані зображено у табл. 2.

Таблиця 2

**Взаємозв'язок гармонійності особистості
з індивідуально-типологічними властивостями**

Компоненти гармонійності та індивідуально-типологічні властивості	Коефіцієнт кореляції
Життєве самовизначення / екстраверсія	$r = 0,255$, при $p \leq 0,05$
Життєве самовизначення / ригідність	$r = 0,309$, при $p \leq 0,05$
Життєва самореалізація / екстраверсія	$r = 0,296$, при $p \leq 0,05$
Життєва самореалізація / спонтанність	$r = 0,265$, при $p \leq 0,05$
Життєва самореалізація / ригідність	$r = 0,456$, при $p \leq 0,01$
Трансформація особистості / спонтанність	$r = 0,313$, при $p \leq 0,05$
Трансформація особистості / ригідність	$r = 0,538$, при $p \leq 0,01$
Гармонійність особистості / агресивність	$r = -0,241$, при $p \leq 0,05$
Гармонійність особистості / ригідність	$r = 0,304$, при $p \leq 0,05$
Загальна конструктивність особистості / екстраверсія	$r = 0,322$, при $p \leq 0,05$
Загальна конструктивність особистості / ригідність	$r = 0,426$, при $p \leq 0,01$

Як видно з таблиці 2, існує прямий зв'язок між категоріями «життєве самовизначення» та «екстраверсія» ($r = 0,255$, при $p \leq 0,05$). Цей зв'язок свідчить про те, щоб самостійно та усвідомлено знаходити особистісні сенси у виборі життєвого шляху і всієї наступної життєдіяльності в конкретній культурно-історичній і соціально-економічній ситуації необхідні комунікативні навички. Чим більше студенти спілкуються, тим легше їм самовизначитись в житті. Екстраверти, як правило, більш пристосовані до життєвого середовища.

Також існує життєве самовизначення та ригідність. Для життєвого самовизначення студентам-магістрам не потрібна надмірна конфліктність, але потрібне підвищене прагнення до відстоювання своїх поглядів і принципів. Якщо студенти будуть більш критично ставитись до інших думок, це буде означати, що вони вже сформувалися як особистості і їм буде легше самовизначитись в житті.

Життєва самореалізація та екстраверсія. Для досягнення студентами життєвої самореалізації необхідні добре розвинені комунікаційні навички і бажання спілкуватися з оточенням. Чим більше вони спілкуються, тим більше в них шансів самореалізуватися.

Життєва самореалізація та спонтанність. Чим більше у студентів виявляються якості лідера, тим більше вони схильні до самореалізації. Студент зможе себе самореалізувати, якщо він буде здатний до активної пошукової діяльності, наполегливості та завойовництва.

Життєва самореалізація та ригідність. Студент зможе самореалізуватись тільки в тому випадку, якщо йому дати мотиваційний стимул. Студента спочатку важливо зрушити з місця, а потім його важко зупинити.

Трансформація особистості і спонтанність. Цей взаємозв'язок характеризується тим, що здатність студента до пошукової діяльності, наполегливості та завойовництва, а також до вияву лідерських якостей може змінювати особистість студента.

Трансформація особистості і ригідність. Якщо студент не готовий до зміни програми дії відповідно до нових ситуаційних вимог, то його особистість буде залишатися не змінною.

Гармонійність особистості в житті і агресивність. Чим більш студенти-магістри гармонійні, тим менше вони агресивні. Якщо гармонійність особистості знаходиться в нормі, то і показники агресії також знаходяться в нормі.

Гармонійність особистості в житті і ригідність. Чим менше студенти-магістри не здатні і не готові до перебудови запланованої схеми активності в обставинах, коли раніше намічена програма вимагає істотних змін, тим менше в них виявляються ознаки гармонійної особистості. Але міра або рівень демонстрованою особою ригідності безпосередньо пов'язана не лише з індивідуально-психологічними характеристиками конкретного індивіда, але і зі специфікою ситуації, що склалася, в рамках якої реалізується діяльність (міра екстремальності і небезпеки умов, рівень складності завдання і мотивованості суб'єкта в її рішенні, монотонність або аритмічність стимуляції і т. ін.).

Загальна конструктивність особистості та екстраверсія. Загальна результативність життя і процесуальні її вияви залежать від ставлення або позиції студентів, що характеризуються концентрацією інтересу до зовнішніх об'єктів. Загальна конструктивність особистості буде більшою, якщо у студентів будуть більше виявлятися риси екстравертів.

Загальна конструктивність особистості і ригідність. У студентів-магістрів загальна результативність життя і процесуальні її вияви залежать від мотиваційного стимулу. Студенти будуть прагнути до розвитку гармонійної особистості, якщо в них буде потреба в цьому і стимули із зовні.

Гармонійність особистості залежить від її індивідуально-типологічних властивостей, що доказують результати кореляційного аналізу за проведеними методиками («Індивідуально-типологічний опитувальник» Собчик Л. М. та «Особистісна біографія» Мотков О. І.).

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Розуміння гармонії та дисгармонії в процесі реалізації особистості свого життя є значущою проблемою сучасної практичної психології. Поняття гармонія має широке застосування у різних сферах життєдіяльності.

Теоретичні узагальнення наукових надбань дають змогу говорити, що не має єдиного поняття гармонії. Встановлено три основних типи розуміння гармонії в історії: математичний, естетичний і художній. Досить рідко вони існують у «чистому» вигляді. В кожен історичну епоху один з типів уявлень про гармонію був у значенні основного, домінуючого, проте ця наукова категорія залишалася поза увагою психологів.

Визначено, що розглядаючи гармонію, широко використовують різні поняття: загальнонаукові (рівновага, цілісність, інтегрованість), природничі (адаптація, здоров'я), гуманітарні (благополуччя, соціальна зрілість, особистісна зрілість, душевна рівновага). Здебільшого поняття гармонії розкривають через поняття узгодженості й доцільності. «Узгоджений» – це такий, що досяг єдності, «доцільний» – у якому правильно співвідносяться його частини.

У контексті психології гармонію визначають, як узгодженість і пропорційність основних аспектів буття особистості: багатовимірний простору особистості, часу й енергії особистості (і потенційної, і реалізованої).

Емпірично виявлено, що студенти психолого-педагогічного факультету вбачають гармонію в категоріях: психічних станах;

соціальної сфері; природі; рівновазі; балансі; музиці; красі; спокої; здоров'ї; узгодженості внутрішнього «Я» з навколишнім світом.

На підставі рефлексії студентської молоді щодо розуміння феномена гармонії виділено чотири групи її змістовної сутності: матеріальна сфера буття, експсихологічна сфера, рівновага і спокій як форма вияву, естетична сфера. Виявлено, що студенти вбачають гармонію в психічних станах та рівновазі.

Після підрахування середньостатистичних значень за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Собчик Л. М.) можна зробити такі висновки, що студенти психолого-педагогічного факультету за всіма шкалами (екстраверсія, спонтанність, агресивність, ригідність, сенситивність, тривожність, емотивність), крім шкали «інтроверсія», мають високий рівень вираженості.

Після проведення кореляційного аналізу для виявлення взаємозв'язку індивідуально-типологічних властивостей з відчуттям внутрішньої гармонії було встановлено взаємозв'язок між провідними тенденціями (методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» Собчик Л. М.) та факторами (методика «Особистісна біографія» Мотков О. І.): життєве самовизначення та екстраверсія; життєве самовизначення та ригідність; життєва самореалізація та екстраверсія; життєва самореалізація та спонтанність; життєва самореалізація та ригідність; трансформація особистості і спонтанність; трансформація особистості і ригідність; гармонійність особистості в житті і агресивність; гармонійність особистості в житті і ригідність; загальна конструктивність особистості та екстраверсія; загальна конструктивність особистості і ригідність.

Взаємозв'язок між вищеперахованими факторами та тенденціями свідчить про те, що гармонійність студентів психолого-педагогічного факультету залежить від їх індивідуально-типологічних властивостей.

Проведене дослідження сприяло розширенню теоретичних знань з проблеми та отриманню практичних навиків у сфері психології. Поставлена проблема є значно ширшою, вона виходить за рамки цієї статті, що мала на меті з'ясувати взаємозв'язок гармонійності особистості від її індивідуально-типологічних властивостей, тому потребує подальшого розвитку і вивчення. Отже, гар-

монійність особистості студентів залежить від індивідуально-типологічних властивостей.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посібник для студ. психол. і пед. спеціальностей. Львів: Край, 2005. 315 с.
2. Штоль Г. В. Мифы классической древности. Москва: Высшая школа, 1993. 324 с.
3. Кессиди Ф. Х. Гераклит и диалектический материализм. *Вопросы философии*. 2009. № 3. С. 47.
4. Аристотель. Об искусстве поэзии. Античная литература. Греция. Москва, 1989. С. 347–365.
5. Скребець В. О. Екологічна свідомість: історичний розвиток, сучасний стан, психологічна діагностика. Чернігів, 1997. 66 с.
6. Основи загальної та юридичної психології: курс лекцій / Бобченко Н. Р., Бойко В. П., Жолнович І. В. та ін. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 224 с.
7. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

Borets Y. V.,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of Psychology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Shlimakova I. I.,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Ecological Psychology and Sociology of the
Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»,
Chernihiv, Ukraine

HARMONY OF THE INDIVIDUAL IN CONNECTION WITH ITS INDIVIDUAL-TYOLOGICAL PROPERTIES

In the article, the theoretical analysis shows that in the analysis of harmony, scientists widely use various concepts: general science (balance, integrity, integration), natural sciences (adaptation, health), humanistic (welfare, social maturity, personality maturity, mental balance). Mostly the phenomenon of harmony reveals the concept of coherence and expediency.

Theoretical generalizations of Homer, Hesiod, Aristotle, Heraclitus, Socrates, Plato, Hegel, Varia M., Adler A., Orban-Lembryk L., Motkova O., etc. prove that there is no single notion of harmony. In the context of psychological science, harmony is the internal and external ordering, coherence, integrity of phenomena and processes; a combination of individual or personal positive rice. Harmony is produced in the process of educating a person and its participation in the life of a certain collective.

Harmony of the personality is a person's characteristic, determined by the measure of the optimality of the ratio of the strength of multi-directional and polar motivations with each other, with psychological executive capabilities and with behavioral manifestations ("agreement with oneself"), the level of constructiveness of relations with people and with the surrounding nature, the character of the prevailing emotional tone and so on.

Individual-typological characteristics of the individual are a significant factor in the determinism of its harmony.

Sobchik L. distinguishes the following individual and personal properties: emotions, anxiety, aggressiveness, sensitivity, spontaneity, introversion, extraversion, emotionality and rigidity.

We've analyzed the typology of individual-personal qualities and we can say that the formation of the idea of harmony and harmony among masters-students depends on the above properties.

Key words: *personality, individual, harmony, correlation, extraversion, introversion.*

References

1. Varii, M. Y. (2005), *General Psychology: Teach. student guide* psychologist and ateacher. Specialties, Kraj, Lviv, 315 p.
2. Shtol, G. V. (1993), *Myths of classical antiquity*. Outs school, Moscow, 324 p.
3. Kessidi, F. Kh. (2009), *Heraclitus and Dialectical Materialism: Issues of Philosophy*, Issue No. 3. P. 47.
4. Aristotle. *On the Art of Poetry: Ancient Literature. Greece: Anthology*, (1989), Moscow, Vol. 2, pp. 347–365.
5. Skrabet, V. O. (2006), *Features of Ecological Consciousness in the Consequences of Man-made Disaster*, Kyiv.
6. Bobechko, N. R., Boyko, V. P., Zholnovich, I. V., Kogutich, I. I. (2011), *Fundamentals of general and legal psychology: course of lectures*, ZUL, Kyiv, 224 p.
7. Maksimenko, S. D. (2004), *General psychology*, Center for Educational Literature, Kyiv, 272 p.